

6. У тексті використано матеріали періодики: Омельчук І. Вічні студенти за власним бажанням / І.Омельчук // Золота нива (м. Рівне), 1994. - №2. – С.3; Омельчук І. «Старомодна комедія», яка не закінчується.../ І.Омельчук // Урядовий кур'єр, 2007. - №30. - С.9 та ін., а також інтерв'ю, проведених автором у грудні 2011 р.

Стаття надійшла до редакції 6.08.2012

S.V Vytkaľov, Z.M. Kret

FIGURES OF REGIONAL THEATRE ARE IN MODERN CULTURAL PRACTICE OF UKRAINE

An attempt to give description to the stage-director of the Rivne folk theatre of Attalea to Matvij Gavrustenko is carried out, which she manages 44

Key words: community theatre, leisure, regional culture.

УДК 78.01+ 37.03:78

Л. П. Воєводіна

МУЗИЧНА СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ВИМІРАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Статтю присвячено аналізу впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на свідомість людини, визначенню структури та механізмів функціонування її музичної свідомості.

Ключові слова: інформаційна культура, комунікація, культура, музика, музична свідомість, музичне сприйняття, музичне мислення, свідомість.

В умовах глобальної інформатизації сучасного суспільства спостерігаються суттєві перетворення, які відчуються на різних рівнях його існування. Засоби масової комунікації шляхом поширення різноманітної інформації (політичної, економічної, правової, естетичної, етичної, художньої та ін.) здійснюють суттєвий вплив на стан інформаційної культури особистості, її духовність, ціннісні орієнтації, розумові і психічні здібності. При цьому, поширюються уявлення, що можливості людини в сучасному інформаційному просторі вкрай безмежні, й водночас виявляється, що її чуттєва сфера і свідомість перебувають у щохвилинному інформаційному полоні, відчуваючи на собі інформаційний тиск, намагання бути загнаними у коло штампів, які визначають спрямованість різних форм життєдіяльності особистості. За цих обставин представники української інтелігенції використовують різні інформаційно-комунікаційні канали (конференції, наради, телевізійні передачі) задля того, щоб спонукати суспільство замислитися над тим, як сучасні інформаційні технології впливають на індивідуальну і колективну свідомість людей, різні форми її прояву.

У свою чергу, науковці звертають увагу суспільства на той факт, що за кожен із комунікаційних проривів в інформаційній еволюції (виникнення писемності, друкарства, радіо, телебачення, Інтернету) людство розплачується кардинальними змінами свого сприйняття, пізнавальних здібностей тощо. Серед небагатьох за чисельністю сучасних емпіричних та експериментальних досліджень, що здійснюються у світі, в якості головного джерела інформації вивчається Інтернет. Прогнозуючи подальше поширення дії цієї інформаційної мережі у світовому просторі, дослідники враховують не лише на позитивні, але й негативні наслідки її впливу на особистість. Зокрема, Джон Рейті, професор психіатрії Гарвардської медичної школи, акцентує увагу на змінах у людському сприйнятті, (науковець визначає їх терміном „синдром

набутого дефіциту уваги”), які пов’язує із формуванням у користувачів Інтернетом так званої „порхаючої” уваги. Зміни у сприйнятті дитини спостерігаються у скороченні часу, за яким вона здатна перебувати поза візуальних й інших стимулів, в учнівській молоді - у погіршенні концентрації уваги під час сприймання навчальної інформації. Дослідники стикаються з ускладненнями в розвитку у дітей навичок зосередженого читання тексту, з руйнівними змінами у природі самого читання, що стає більш поверховим, неконцентрованим. Людська свідомість, як це жахливо не виглядає, позбавляється здатності опановувати абстраговані ідеї, наукові тексти, складні композиційні побудови, що потребують пильної уваги, тривалого часу, сформованості аналітичних здібностей [1].

Не менш сумно виглядає ситуація у сфері сучасної художньої, зокрема музичної, культури. Сучасна масова музична культура як один з інформаційно-комунікаційних каналів, надзвичайно поширених серед різних верств населення, не менш вагомо, ніж комп’ютерні технології, впливає на свідомість людини. Потік аудіовізуальної інформації, у тому числі музичної, що функціонує у просторі сучасних засобів масової комунікації, тисне не лише на емоційно-чуттєву сферу особистості, але й визначає характер функціонування у неї механізмів музичного сприйняття і музичного мислення, і, як наслідок, спрямованість ціннісних художніх орієнтацій. Кожен з нас відчуває цей тиск, його вплив як на миттєвий емоційно-чуттєвий стан, так і духовну культуру загалом. Домінуючий вплив сучасної аудіовізуальної інформації в її музичному супроводі спостерігається на життєдіяльності учнівської і студентської молоді. Популярна (молодіжна) музика протягом останніх десятиліть займає провідне місце в системі ціннісних орієнтацій молоді людини. Причому намагання суспільства (на рівні системи освіти, представників старшого покоління) захистити її від негативних проявів масмедійної культури виявляються доволі безсилими.

В умовах функціонування інформаційного суспільства не менш гостро виглядає проблема взаємозв’язку моралі і мистецтва. Тисячоліттями музика сприймалась як специфічна форма духовної культури, головний сенс існування якої - морально-етичний та естетичний вплив на людину. Суспільним досвідом доведено могутній вплив творів музичного мистецтва на формування людської свідомості, її моральний та естетичний стан, систему ціннісних орієнтацій. Сутність музики – бути своєрідним емоційним ядром, в якому акумулюється різнобарвна палітра людських відчуттів і переживань, сталих й історично мінливих. В силу своєї специфіки музика функціонує в суспільстві як феномен, дія якого спрямована на розвиток у людини витонченої чутливості, здатності глибокого співпереживання широкій палітрі емоційних почуттів, які моделюються в музичних творах завдяки системі засобів музичної виразності.

На жаль, практика останніх десятиліть доводить, що механізм музичного сприймання слухачів складається доволі стихійно. Поширення в молодіжному середовищі жанрів розважальної музики актуалізує проблему розвитку музичної культури молоді, свідомість якої формується під впливом шаблонів, які репрезентує масова культура. Засоби масової інформації, створюючи своєрідний музично-акустичний фон, орієнтують особистість на поверхове спілкування з музичними творами популярних жанрів, формуючи установку на комітатне сприйняття музики. В результаті, комунікаційний зв’язок слухача з музикою обмежується „включенням” самих низьких „поверхів” психіки, що призводить до нерозвиненості його емоційно-чуттєвої сфери, зомбованості свідомості і спрощеної особистісної ціннісної орієнтації у сучасному культурному просторі.

Не менш вразливим є те, що установка на фонове, поверхове сприймання музики переноситься на процес спілкування з творами інших напрямів музичної культури, поза врахуванням специфіки їх музичних жанрів і стилів. Втім в умовах первинного

сприйняття музики, що не виходить за межі „фізичної”, акустичної інформації, недоречно говорити про її художній вплив на слухача. Коли ж такий рівень запрограмованості музичного сприйняття стає єдиним виміром комунікаційного зв'язку з музикою як культурним явищем, втрачається установка на поглиблений (художній) рівень спілкування з музичним твором, в результаті чого набуває занепаду процес співтворчості слухача з композитором і виконавцем (виконавцями), й, навпаки, посилюється активність прояву нижчих рядів функціонування психіки, перш за все поведінково-афективних [2, с. 6]. Останніми десятиліттями саме така ситуація і спостерігається: механізм спілкування слухачів з музичними творами полегшеного, примітивного змісту автоматично „переноситься” на процес сприймання творів зі складною емоційною драматургією, що становить серйозну перешкоду у вирішенні проблеми вдосконалення музичної культури особистості.

Отже, проблема формування музичної свідомості особистості, при її розгляді у контексті художньо-естетичного аналізу музичної атмосфери, у якій перебуває слухач сьогодні, загострюється. Занепад слухацької активності в молодіжному середовищі внаслідок руйнівного впливу сучасної масової музики на свідомість молоді відбивається не лише на її слухацькій культурі, але й на загальному рівні культури і, як наслідок, культурі сучасного суспільства в цілому, який можна вважати кризовим. У зв'язку з цим не втрачають актуальності питання розробки систем управління процесами комунікативних зв'язків особистості із значущими творами світової музичної культури, пошуку механізмів керування слухацьким сприйняттям і мисленням. Вирішення окреслених завдань потребує, насамперед, винайдення відповіді на питання: яким чином відбувається процес сприймання музичного твору? як при цьому взаємодіють емоційно-чуттєва сфера слухача і його мислення? як формуються і функціонують механізми музичної свідомості - музичне сприйняття і музичне мислення?

В музичній теорії і естетиці, соціології музики продовжують посідати місце проблеми, пов'язані з різними аспектами функціонування таких механізмів музичної свідомості суб'єкта (і суспільства в цілому), якими є музичне сприйняття і музичне мислення. Доведено, що музичне сприйняття є складним видом художньої психічної діяльності суб'єкта, яка набуває форми чуттєвого відображення конкретної матеріально-звукової конструкції музичного твору у формі музично-звукових (сенсорно-перцептивних) образів. В процесі первинного спілкування з музичним твором, що відбувається на рівні безпосередніх відчуттів і сприйняття цілісного звукового музичного образу, слухач відгукується на його загальний емоційний характер (домінуючу емоцію), переполюється відчуттям чогось відомого і невідомого, звичного і незвичного. В музичних інтонаціях, що сприймаються, щось співпадає з його музичним тезаурусом, щось дратує своєю новиною і т. ін. Перебуваючи у комунікаційному зв'язку з музичним твором, слухач мовби водночас пірнає у світ минулого, сучасного і майбутнього, світ спогадів і сподівань, того, що бентежить або заспокоює його душу. Такі відчуття спонтанно виникають і згасають, і хоча імпульсом до їхнього виникнення виступає конкретна музична композиція, втім на даному рівні комунікації музичний твір не сприймається як художнє явище, з глибоким емоційно-смісловим навантаженням, насамперед „соціальними емоціями”, в яких відтворюються емоційні переживання та естетичні норми суспільства відповідної культурно-історичної епохи.

Здатність сприймати-споглядати слухом – лише найперша умова пізнання і розуміння змісту музичних творів (О.Г. Костюк). Музичне сприйняття являє собою багаторівневу емоційно-усвідомлену діяльність психіки суб'єкта сприйняття, яка, у свою чергу, функціонує на підставі механізмів музичного мислення. Тобто сприймання

і розуміння музичного твору є результатом інтелектуальних процесів, які відбуваються у свідомості слухача.

Визнаючи, що у процесі сприйняття музичного твору інтелектуальна активність слухача повинна спрямовуватись на його образно-емоційний зміст, дослідники (О.Г. Костюк [2], В.В. Медушевський [3], Є.В. Назайкинський [4; 5; 6], А.Н. Сохор [7] та ін.) під час вивчення особливостей функціонування механізму усвідомленого сприйняття музики, приходять до висновку, що його основу складає діалектичний зв'язок перцептивного, емоційного та інтелектуального компонентів. Відповідно, до музикознавчого та естетичного наукового апарату включаються такі терміни, як „розуміння”, „усвідомлення”, „засвоєння”, „сприйняття-мислення”, „слухання-розуміння”, „чутність-розуміння”, „переживання-усвідомлення”, „свідоме сприйняття”, що призводить до протиставлення процесу глибинного розуміння музики її суто зовнішньому емоційно-інтуїтивному слуханню-відчуттю. Саме цей аспект проблеми усвідомленого слухачького сприйняття, „розумово-чуттєвої активності” слухача (О.Г. Костюк) потребує свого подальшого вивчення сучасною теорією і художньою практикою.

Роль раціонального (інтелектуального) компонента у сприйманні музики на рівні раціональної рефлексії полягає, з одного боку, у визначенні слухачем чуттєвих станів, що виникають під час сприйняття матеріальної звукової структури музичного твору, й їхньому позначенні і самоусвідомленні, а з іншого - в розумінні логіки побудови емоційно-образного змісту, композиційної структури музичного твору і його структурно-логічної, формально-аналітичної структури. Природно, логічний аналіз емоційно-образного складу музичного твору сам по собі не передбачає виклику у слухача відчуття співпереживання змісту музики, а має на меті встановлення адекватності початкового, безпосереднього емоційного враження узагальненому емоційно-смісловому образу музичного твору, що сприймається. Мова йде про те, що вихований слухач під час слухання музики повинен не лише збентежуватись емоційними співпереживаннями, але й бути здатним усвідомлювати суспільний сенс тих настроїв, які викликає в нього музичний твір, надаючи їм вербальні характеристики, інакше кажучи, переводячи свої емоційні враження на мову розуму, розмірковуючи, завдяки яким засобам музичної виразності митець моделює емоційно-образний зміст музичного твору, який певним чином впливає на його емоційний стан.

При наявності досвіду розуміння того, завдяки яким засобам музичної виразності митець моделює емоційно-образний зміст музичного твору, слухач здатний усвідомлювати емоційні переживання, які викликає в нього музичний твір, і навіть відтворювати їх у вигляді смислової вербальної моделі. Пошук змістовних аналогій до музичних образів дозволяє глибше відчувати й усвідомити особливості інтонаційно-образного розвитку музичного твору, його емоційно-образного змісту. Завдяки раціональній рефлексії, логічному аналізу змісту музики посилюється емоційне співпереживання, поглиблюється її сприйняття-оцінка.

Формування здатності усвідомлено сприймати музичний твір будується на попередньому слухачькому досвіді, рівень якого визначається розвиненістю інтонаційного словника слухача і володінням ним „інтонаційним словником епохи” (Б.В. Асаф'єв). Стан розвиненості музичної свідомості особистості також зумовлений рівнем сформованої у неї системи музично-естетичних потреб і загальним життєвим досвідом. Безумовно, інтенсивність процесу спілкування слухача з музичними творами високого художнього рівня визначається багатством його внутрішнього світу, який знаходить відбиття в особливостях світовідчужування і світосприймання особистості, розвитку фантазії, уявлень.

Аналітичне пізнання музичного твору передбачає знаходження тієї об'єктивно існуючої реальності, яка відтворюється у спектрі його індивідуальних відмінностей, а також рівнів художньої свідомості митця, його художнього світосприймання, світогляду, принципів музичного мислення, закономірностей інтонаційного втілення емоційно-образного змісту музики, що переломлюються у музичному творі. Причому кожен з компонентів цього цілісного комплексу може бути потенційним об'єктом для музичного пізнання [9, с. 16].

Отже, як виявляється, пізнавальні процеси в музичному сприйнятті включають процеси розпізнання звукової структури, її ідентифікації й осягнення художнього змісту музичного твору. Динаміка цих процесів розгортається у двох аспектах – стеженні за музичним розвитком і запам'ятовуванні, тобто об'єднанні музичного матеріалу, що розгортається у часі, в єдиний цілісний художній образ.

Таким чином, в усвідомленому процесі сприйняття музики можна виділити два рівні. На першому (знаковому) рівні сприймання музичного твору слухач звертається до аналізу його змістовної структури, у порівнянні з його формою. Під час такого рівня сприйняття відбувається співставлення змістовної структури твору з особливостями інтонаційної будови інших музичних творів цього митця чи творів інших митців, близьких або, навпроти, полярних за емоційно-образним змістом. При цьому до розгляду залучаються відомості про культурно-історичний фон, на теренах якого відбувався процес створення музичного явища. Внаслідок таких дій у слухача виникає можливість усвідомити (пізнати) авторську (музично-образну) модель світу.

Подальший процес опанування музичного твору передбачає його співставлення з ще більш широким інформаційним полем – об'єктивною дійсністю, сукупністю ціннісних орієнтацій слухача, категоріальною системою естетичних та музикознавчих норм. Музична свідомість суб'єкта сприйняття демонструє своє ставлення до різних ланок музики у вигляді музичних інтересів, уподобань, поглядів, смаків тощо. Потреба окремого суб'єкта в музиці різних художніх напрямів, стилів і жанрів, більш того, в конкретних музичних творах, як виявляється, зумовлена характером його практичної діяльності, особливостями соціального оточення, а також особистими ціннісними орієнтаціями, які виступають показниками розвитку його музичного сприйняття і музичного мислення.

Художня практика доводить, що музична свідомість особистості зумовлена також змістом суспільної музичної свідомості певного періоду суспільної життєдіяльності, якій притаманна зорієнтованість ціннісних орієнтацій суспільства і певних його груп, їхніх поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, норм, смаків, ідеалів, звичаїв та звичок [7]. Усі вони є наслідком того, що музичний твір має подвійний (опосередкований) характер відображення дійсності, тобто впливає на людину не лише на рівні сприйняття музично-звукової конструкції музичного твору, але й на емоційно-смысловому рівні.

Інакше кажучи, є всі підстави стверджувати, що музична свідомість особистості зумовлена не лише соціально-демографічними й етнокультурними ознаками суб'єктів певної соціальної групи та особистими якостями конкретного слухача, але й рівнем сформованості у неї музичного сприйняття і типом музичного мислення.

Визначення етапів процесу сприйняття-розуміння, їхнього розмежування, потребує винайдення відповідного критерію, яким може бути лише сам музичний твір, у якому в матеріально-звуковій структурі, як у дзеркалі, висвітлюється духовний світ твору, його зміст, який об'єднує численні акти сприйняття і розуміння.

Отже, повноцінне, в нашому розумінні художнє, цілісне сприйняття музичного твору значної мірою зумовлене здатністю (або вмінням) слухача відчувати і розуміти за музичними емоційно-смысловими образами емоційний світ людства на певному етапі

його розвитку (через розумово контрольоване сприйняття і співпереживання світовідчуванню і співпереживанню митця, які знайшли своє втілення в ланцюжку конкретно-чуттєвих, інтонаційних образів музичного твору). Культурний слухач сприймає музичний твір як систему художніх (музичних) образів, у яких митець моделює не свій особистісний внутрішній світ, а суб'єктивне бачення об'єктивного світу, в якому йому випало жити. Під час сприймання музичного твору високого художнього рівня музична свідомість слухача мовби через музику спілкується з суспільною музичною свідомістю відповідної культурно-історичної епохи. В цій комунікаційній ситуації відбувається багатомірний діалог: слухача як особистості з митцем, певною культурно-історичною епохою, і слухача як представника сучасної культурної епохи – з епохою, в яку було створено мистецький твір. І чим повніше слухач використовує свій музичний і культурний досвід, досвід культури суспільства, в якому живе, тим адекватніше під час цих „діалогів” розкривається йому скарбниця музичного твору.

Наведене вище дозволяє визначити рівні і форми музичної свідомості особистості за такими ознаками:

- за ступенем усвідомлення (від безпосереднього, чуттєво-емоційного до раціонального-теоретичного);

- за ступенем складності та спеціалізованості.

Чуттєво-емоційний (перцептивний) рівень музичного сприйняття виявляється на стадії відчуття слухачем музичних звуків, сприйняття їх як мелодійно-ладових комплексів та емоційного відчуття музичних інтонацій як первинних елементів музичного мислення.

Емоційно-усвідомлений рівень музичного сприйняття виявляється у здатності слухача сприймати інтонаційно-образну структуру музичного твору на рівні музичних образів, їхнього розвитку та драматургії музичного твору в цілому. Цей рівень музичного сприйняття передбачає наявність у слухача розвиненого музичного досвіду, показниками якого є сформованість „інтонаційного словника” і навичок інтонаційно-образного мислення.

Раціонально-теоретичний рівень музичної свідомості особистості характеризується сформованістю у неї досвіду розуміння загальних естетичних властивостей музичного твору з точки зору композиційної побудови (завершеність, гармонійність, досконалість тощо) й уміння співвідносити його емоційно-образний зміст із змістовною сутністю естетичних категорій (прекрасне - потворне, піднесене – низьке та ін.). Такий рівень музичного сприйняття обумовлений ступенем естетичної освіченості слухача, що яскраво відбивається на спрямованості його музично-естетичних поглядів і смаків, сформованості системи естетичних почуттів та ідеалів.

Відповідно до визначених рівнів у структурі музичної свідомості особистості можна виділити кілька її елементів. Чуттєво-емоційному рівню в структурі музичної свідомості особистості відповідають такі її форми, як музичний слух (мелодійний, гармонічний та ін.), ладове почуття, музичний ритм, слухові та інтонаційно-образні уявлення, які саме забезпечують сформованість „інтонаційного словника” слухача. На емоційно-усвідомленому рівні функціонування музичної свідомості особистості виділяються такі її форми, як музична пам'ять, інтонаційний тезаурус слухача, його музичний смак, музично-естетичний ідеал і музично-естетична оцінка. До раціонально-теоретичного рівня функціонування музичної свідомості особистості слід віднести такі її форми, як погляди і судження буденної музичної свідомості, а також систематизовані і теоретично узагальнені спеціалізовані музично-теоретичні знання, сформовані внаслідок опанування власного та історичного музичного досвіду в формі музично-

естетичних канонів, теоретичного музикознавства у всіх його різновидах, музичної естетики та музично-художньої критики.

Отже, можна зробити наступні висновки. Музична свідомість особистості формується в процесі тривалого процесу спілкування з високохудожніми музичними творами, набуваючи при цьому складної структури. Завдання покращення музичної культури молоді потребує уваги до питань, пов'язаних із вдосконаленням різних форм та рівнів сформованості у них музичного сприйняття та музичного мислення.

Список використаної літератури

1. Вешняковская Е. Информационная эволюция: в кого мы превращаемся? / Е. Вешняковская // Открытия и гипотезы. - № 3. - Март. - 2012. - С. 2 - 8.
2. Костюк А.Г. Восприятие мелодии. Мелодические параметры процесса восприятия музыки / А.Г. Костюк. - К.: Наук. Думка, 1986. - 190 с.
3. Медушевский В.В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В.В. Медушевский. - М.: Музыка, 1976. - 255 с.
4. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия / Е.В. Назайкинский. - М.: Музыка, 1972. - 283 с.
5. Назайкинский Е. Логика музыкальной композиции / Е. Назайкинский. - М.: Музыка, 1982. - 322 с.
6. Назайкинский Е.В. Звуковой мир музыки / Е.В. Назайкинский. - М.: Музыка, 1988. - 254 с.
7. Сохор А.Н. Социологические проблемы музыкального восприятия / А.Н. Сохор. // Вопросы социологии и эстетики музыки. Сб. ст. - Л.: Сов. композитор, 1980. - С. 89-119.
8. Бобровский В.П. Тематизм как фактор музыкального мышления/ В.Бобровский. - М.: Музыка, 1989. - 268 с.

Стаття надійшла до редакції 5.09.2012р

L. P. Voevodina

MUSIKAL CONSCIOUSNESS PERSONALITY IN SPANING INFORMATON CULTURE

Article is dedicated analysis influence modern information-komunikatsunikh technologies on the man's consciosness, namely on the mehanisms of functioning and the structure of functioning and the structure of musical consciosness personality.

Key words: *information, culture, communication, music, musical perception, musical tyinking.*

УДК 373.32 (477)

О.В. Головко

ДОШКІЛЬНІ ЗАКЛАДИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УСРР (1919-1933)

На основі аналізу документальних джерел та спеціальної літератури досліджуються напрямки діяльності дошкільних закладів у системі соціального виховання в УСРР у 1919-1933 роках., що дає можливість більш повно реконструювати процес формування української освітньо-виховної системи у різні історичні та соціально-економічні епохи.

Ключові слова: *УСРР, 1919-1933 роки, соціальне виховання, дошкільні заклади, освітньо-виховна система.*